

מכון מניטו

לקט קטעים על יציאת מצרים ויציאת יהודי ברית המועצות

לקטעים המדברים על עליית יהודי ברית המועצות הוספו דברים נוספים שנאמרו לפני כן, לטובת ההבנה של ההקשר.

מתוך שיעורי הרב על שערי אורה, שיעור 42

תמלול: אלמונית. הגהה: ספי גלדצהלר. הגהה סופית ומקורות: צוות מכון מניטו

[להקלטה המלאה – לחץ כאן](#)

מניטו: אנחנו במצב, שכל כך דומה ליציאת מצרים, זה חבל להחמיץ את זה, להרוס את זה. בבחינה מיסטית נאמר, בבחינת האמונה, הכול יבא על מקומו בשלום. אם התהליך של הגאולה התחיל פעם, וזה התחיל במאה הקודמת, זה ילך עד הסוף. אבל הקשיים, המחיר שאנחנו צריכים לשלם על זה, זה תלוי בהתנהגות של המדינה. מה שרציתי להדגיש ואולי צריך לומר את זה בפה מלא, שזה תגובה חרדית ויהיו בעיות בחברה. זה שוב, מי הגיב מיד? דווקא אותם החילונים שהגיבו כשהרב ש"ך אמר להם שאינם יהודים. והגיבו מיד: אנחנו יהודים וצריך לקבל את הערב רב הזה. וזה דברי תורה! זה לא קל כל העסק הזה, אבל זה פשט התורה. וצריך להיות מספיק חזק, כדי לדעת שעם ישראל, הוא העם של אותה תורה, ולא של תורה אחרת.

זה קשור לפי דעתי למה שאנחנו לומדים דווקא. כי איך זה יתחיל, כשדווקא אומות העולם יבואו לקיים את כל הפסוקים האלו ולהדבק בעם ישראל? זה מתחיל, כפי שזה התחיל בסוף הגלות של מצרים, בעניין של הערב רב. יתכן מאוד שפה צריך לחדש משהו. כי יהדות, כפי שידענו אותה בגלות, זה לא מספיק כדי לטהר את הערב רב הזה. צריך, כפי שאני אמרתי, את הדרך ארץ העברי ולגלות את הדרך ארץ הזה בחברה הישראלית. אני לא יודע אם יש מספיק רבנים, מספיק מחנכים, כדי להתחיל בעבודה, אבל לפי דעתי, זה הרמז שהוא רומז על זה. צריך לתת לרצון הבורא את הכלים כדי להצליח, דווקא במה שהוא מסביר "ייחוד קב"ה ושכינתיה", פשוט. אתם זוכרים כמה מקורות ב-'אורות', ב-'אורות הקדש', שהרב היה חוזר כמה, כל כך פעמים, החשיבות של לימוד רזי תורה כדי להבין מה קורה בתקופה שלנו; נתקלתם בזה כמעט בכל פרק, ולכן הוא חזה את זה מראש. כדי להבין את העניינים האלו, לא מספיק את ההלכה כהלכה. צריך לימוד תורה לפי רזי התורה, וברוך ה' יש לנו את המקורות. אתם רואים איך זה פשט אצל שערי אורה, כל זה הוא מסביר כאילו זה מובן מאיליו, נבואה פשוטה, נבואה פסוקה. מה חסר? דווקא את "אל תירא עבדי יעקב". "הרב היה רגיל לומר את זה. כשאנחנו שרים: "אל תירא עבדי יעקב", צריך להבין למה יעקב צריך לא להיות ביראה, ממה הוא מפחד? דווקא הוא מפחד להיות ישראל? זה הפחד של יעקב, קשה להיות ישראל. דווקא יעקב, הוא יכול להיות ישראל, אבל זה לא קל. לכן: "אל תירא עבדי יעקב".

טוב, אז אני מציע לכם את זה ככה, אבל זה ממש בבחינת דרש.

קהל: מה התפקיד של הערב רב.

חבל שלא הבאתי את כלי יקר על סוף פרק יב בשמות "להשלים את יחוד השם". כדי שהשם יהיה שלם, צריך צבאות ה', בבחינת שבטי ישראל וצבאות ה', בבחינת הערב רב, שהם מייצגים אומות העולם ביחוד הזה בין עם ישראל והעולם כולו. כל כך עם ישראל הוא קדוש עברי, אז הערב רב הוא פחות מקליפה נוגה, פחות ארמי.

קהל: דגם של דבקות בעם ישראל זה לא כמו מלכת שבא?

זה סוג אחר. אבל פה, לפי דעתי יש לנו מקרה מיוחד: יציאת מצרים למעשה. כל כך הרבה שנים, ההקבלה של יציאת מצרים ויציאת רוסיה הייתה כל כך ברורה: "שלח את עמי" איפה זה נאמר? דווקא ברוסיה. וסוף סוף מי יסדו את מדינת ישראל? כל היהודים של כל העולם כולו אבל בעיקר יהודי רוסיה. פעם למדנו לפני פסח, על פסוק בירמיהו "הנה ימים באים נאם יהו"ה ולא יאמר עוד חי יהו"ה אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים; כי אם חי יהו"ה אשר העלה את בני ישראל מארץ צפון ומכל הארצות. "אנחנו חיים את זה, יש הקבלה בין הגאולה בימינו והגאולה של מצרים, אבל בעיקר ברוסיה.

מתוך שיעורי הרב על שערי אורה, שיעור 48

תמלול: אלמונית. הגהה: ספי גלדצהלר. הגהה סופית ומקורות: צוות מכון מניטו

להקלטה המלאה – לחץ כאן

תמלול: אלמונית. הגהה: ספי גלדצהלר. הגהה סופית ומקורות: צוות מכון מניטו

קהל: קראתי במהר"ל שמצרים זה ענין של חומר וישראל זה ענין של צורה

מניטו: אצל המהר"ל. אבל מה היא השאלה, על הגדרה של הביטויים? זה פשוט. מה שמאחד, מה שמייחד נאמר, את ישראל זה הייחוד שלו, זה הצורה שלו. מה שמייחד את מצרים, שיש לו גם כן צורה, אבל הצורה שלו, היא הצורה של החומר. ביחס למצרים, ישראל הוא כולו צורה, ומצרים ביחס לישראל היא כולו חומר, מכיוון שזה ההפך הגמור. מכיוון שעצם הכלי, זה להיות ההפך מעצם האור שלו, השייך לו, אז דווקא אצל מצרים היה כור הברזל הזה. כי השאלה של המהר"ל, כי המקרא לא אומר: "ידע תדע כי גר יהיה זרעך" במצרים אלא, "ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם" [3] "זו הגזרה: "בארץ לא להם", דברים עמוקים. כי לפי הפשט נראה כי: "בארץ לא להם" לעם ישראל. לאמיתו של דבר "בארץ לא להם" למצריים עצמם. (חיד"א בשם האר"י) כל פעם, הגלות הכי חמורה, זה כשעם ישראל היה בגלות באיזושהי מדינה ומלכות, שהארץ לא שייכת לעם עצמו. למשל ברוסיה. זה היה משטר דומה מאוד למצרים, הארץ, לא האדמה, לא הייתה שייכת לעם הרוסי, אלא ממש כמו במצרים, לעבדי פרעה, דהיינו, המפלגה של עבדי הפרעה הזה. זה מדהים, כי עם ישראל היה רגיש בזה, כי יציאת מצרים של התקופה שלנו, זה יציאה מרוסיה, אע"פ שזה גם כן מכל הארצות לפי הפסוק: "מארץ צפונה ומכל הארצות" [4]; "מכל מקום העיקר, "שלח את עמי" זה: מארץ "לא להם". זו ההגדרה אולי של הגלות הכי גלות: "עבדים לעבדים".

קהל: רוסיה זה לא ארץ שלהם?

מניטו: כן, אבל לפי המשטר שלהם, לפי המפלגה שלהם, לפי השקפת עולם שלהם, האדמה לא שייכת לעם, אלא למשטר, אלא לממשלה. רוסי, עכשיו זה משתנה קצת, אבל אף רוסי היה לו חלק מאדמה שלו, כאילו היה 'גר' בארצו, עבד. אע"פ שרוב המפרשים דוחים את זה, יש ממד ככה 'בית עבדים': זה לא ישראל שהיו עבדים, המצריים היו עבדים: 'בית עבדים' וישראל היו עבדים לעבדים. וכך זה קרה. ההבדל בין היהודים, שהיו גרים בבריטניה והיהודים שהיו גרים ברוסיה. גם זה וגם זה זו גלות. אבל גלות של בריטניה, זה משהו אחר מהגלות של רוסיה, למה? כי ברוסיה הם עבדים לעבדים, בבריטניה הם סתם עבדים.

קהל: רוחני

מניטו: זה לא ענין של הצורה במובן של הציור, זה העניין של הכוח שנותן לצורה את המתכונת שלה. זה העניין של מה שהמהר"ל מגדיר כחכמה, סתם. יש בצורות יש חכמה שלמה, יש הגיון בצורות. אבל יש מה שעושה כל צורה וצורה והייחוד שלה, זה לא צורה. אני אתן לך דוגמא בלשון הפילוסופיה: אם אני לוקח איזה כדור בעולם המציאות, למשל תפוז, זה כדור. האידאה של הכדור, זה לא עגול, זה אידאה. אם אני אומר 'כדור', אבל

ההגדרה של הכדור זה לא עגול, (זה לא כדורי!). דוגמא אחרת: אם אני אומר החום, החום זו הרגשה ברורה: חום זה חם, אבל ההגדרה של החום זה לא החום, זה אידאה.

קהל: החום זה דבר גשמי?

מניטו: החום זה דבר גשמי, החום זה הרגשה דרך הגוף. אבל המושג של החום הוא לא חם: הוא מושג. העין זה עין, אבל המושג של עין, מה שעושה שהעין הוא עין, יש לו יכולת לראות, להיות כלי לראיה, זה לא עין, זה לא גשמי, זה יותר למעלה מצורה. תשמע! בחכמת הפילוסופיה, אם אפשר להגדיר את זה חכמה, יש רק חומר וצורה. בחכמת הקבלה יש עולם העשיה, עולם היצירה, זה עולם הצורות. עולם הבריאה, זה עולם המחשבות. ועולם האצילות, זה עולם הערכים. יש ארבע עולמות.

קהל: מה זה הערכים?

מניטו: מה זה ערכים? למשל, שורש המידות. מידה, זה רק בעולם היצירה, מידה זה נטייה להתנהגות. אבל השורש של המידה זה הערך של המידה: מה שעשה הטוב טוב. לכן, בביטויים של הקבלה, יש ארבעה עולמות ולא שתיים. הצורה, היא בעולם היצירה, אבל הכוח שעושה את הצורה מה שהיא, זה בעולם האצילות: בחכמה.

קהל: עולם הבריאה זה יש מאין, אצילות זה יש מיש, איך יכול להיות, זה יותר גבוה?

מניטו: צריך להפוך את זה: "והחכמה מאין תמצא" [\[5\]](#), "עולם האצילות זה יש מאין, אע"פ שבהסבר הפשוט: אצילות זה צמצום של היש הקודם, אבל הבריאה זה יש מאין, מכיוון שהבריאה זה כבר הכלי של אצילות. לפי מושגים של הרב אשלג: להאציל, זה להשפיע, לכן כשאומר הפסוק: "יהי אור" יהי אור זה ענין של אצילות: יהי. הזהר מסביר: יהי אור... ויהי אור, אור שכבר היה. האור שהיה זה צמצום של האור שקדם. לכן חכמה זה צמצום עצום של אור של כתר: יש מיש.

קהל: אבל בעולם הבריאה מתחיל כבר התגלות הכלי. הכלי הוא המקבל. לכן הכלי זה יש מאין.

מניטו: דהיינו אין במשפיע רצון לקבל. אבל יש אצל המשפיע הידיעה מה זה להיות מקבל. המשפיע הוא משפיע, אבל במה שהוא משפיע הוא מכיר, כשמכיר את עצמו, הוא מכיר את המקבל, אע"פ שאין שום שורש של קבלה אצלו. הוא מכיר את עולמו, במה שמכיר את עצמו. כדי להבין את זה צריך להבין את סוד הצמצום. כי המושג של בריאה יש מאין זה תרתי דסתרי כי מאין אין. לכן בא המושג של הצמצום כדי להסביר את זה. ביש הקדום, שגבי היש בצמצום נקרא 'אין' - כי אין תפיסה - אז ביש הקדום, הרצון לברוא, ברא קודם כל חלל. בחלל הזה הייתה בריאה 'יש באין' כי החלל הזה נקרא אין. יש, קודם כל, בריאה אין מיש. ובבריאה אין מיש, יש בריאה יש באין.

קהל: ...

מניטו: אין מיש. מהיש הקדום הצמצום ברא נקודה של אין, זה החלל.

קהל: ב-'אין' הזה התפשט האור: זה יש באין.

קהל: בגלל הצמצום זה נקרא אין?

מניטו: כן, התוצאה של הצמצום זה האין ביש. מה שקדם זה הויה הקדומה, הויה הקדומה זה כולו יש, בכל תוקפו. לכן, כדי לברא מקום לעולמות, היה צריך צמצום: אז

התוצאה של הצמצום זה בריאה אין ביש. אחר כך האור מתפשט בחלל וזה נקרא אצילות. אצילות זה בריאה יש באין. יש באין. באין של החלל התפשט האור.

נספח: מתוך הספר 'סוד מדרש התולדות', חלק 7,

בפרק: "מי אנחנו היום".

עריכה: חיים רוטנברג

מי אנחנו היום? יעקב או ישראל?

מי אנחנו כיום? מי אנחנו רוצים להיות? יעקב או ישראל? אסביר את הנושא בעזרת הנאמר בגמרא בסוף הפרק הראשון של מסכת ברכות. הגמרא דנה בשינוי שמם של אברהם ויעקב והיא קובעת ששינוי שמו של אברהם בלתי הפיך:

תני בר קפרא: כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה שנאמר 'והיה שמך אברהם'. רבי אליעזר אומר: עובר בלאו שנאמר 'ולא יקרא עוד [את] שמך אברם'.

ברכות יג ע"א

אסור לחזור ולקרוא לאברהם בשמו הישן אברם. מדוע? כי מה שהשיג אברהם מבחינה זהותית במהלך מסעו, שהתחיל באור כשדים והגיע לשיאו בהר המוריה, הוא בלתי הפיך [22]. מהרגע שאברהם גילה, חשף את זהותו העברית, לקרוא לו שוב בשמו הישן אברם זה להחזיר אותו לזהותו הקודמת, לזהותו הארמית. זה מה שהגמרא מסבירה כאשר היא דורשת את הפסוק מדברי הימים: 'אַבְרָם הוּא אַבְרָהָם' [23]. פסוק זה קצת מוזר במבט ראשון כי מה תכליתו? מה הוא בא ללמד? אי אפשר לומר שהוא בא ללמד אותנו שאברם קיבל שם חדש. זה כבר ידוע לנו מחומש בראשית. לכן צריך להבין אותו, כפי שהגמרא מבינה אותו בהמשך הסוגיה, כנועד להדגיש את השינוי הזהותי, את המהפך הזהותי שחל באברהם:

'אברם הוא אברהם' בתחלה נעשה אב לארם ולבסוף נעשה אב לכל העולם כולו.

בתחילת מסעו היה אברהם בעל זהות ארמית. הוא היה "אב לארם". זהות זו היא זהות פרטיקולרית. היא אחת מהזהויות המוזכרות בעקבות הפלגה. אם אעשה אנלוגיה למצבנו בגלות, הייתי אומר: יהודי בעל זהות גויית מסוימת - גרמנית למשל. יש מאפיינים ברורים מאוד לזהות הגויית הזו. יש לה תרבות משלה, שפה משלה, אורח חיים משלה וכו'. המרכיב הזהותי היהודי של אותו יהודי הוא "מחתרתית", הוא טפל כי במקרה הטוב אותו יהודי הוא יהודי בבית וגרמני בחוץ [24]. במהלך מסעו חושף אברהם את זהותו האמתית. הוא לא כשדי, הוא לא ארמי, הוא עברי ומאותו הרגע הוא הופך להיות אברהם העברי [25], והוא עושה זאת בניגוד לבני משפחתו האחרים, בניגוד לנחור אחיו ההופך להיות ארמי לגמרי, השוכח שהוא עברי לאמתו של דבר. לחזור ולקרוא שוב

לאברהם אברם זה להחזיר אותו לזהותו הקודמת ולבטל בהינף יד את המאמץ האדיר שהשקיע כדי לחזור להיות עברי. לכן זה אסור^[26].

ומה עם יעקב? האם גם שינוי שמו בלתי הפיך? מסבירה הגמרא:

אלא מעתה הקורא ליעקב יעקב ה"נ? שאני התם דהדר אהדריה קרא דכתיב 'ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב'.

זו הפתעה מסוימת. הקב"ה קורא שוב ליעקב יעקב אחרי שהעניק לו את שמו החדש ישראל: 'ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב ויאמר הנני'^[27]. מתי זה קורה? כאשר יעקב מתכוון לרדת למצרים. אם כן התמונה ברורה: ישראל הוא שמו של יעקב כאשר הוא בארצו והוא מוכן למלא את שתי המשימות שהתכוון יצחק אביו לחלק בין שני בניו. יעקב הוא שמו הגלותי של יעקב. גלותי בשני מובנים: כאשר הוא נמצא פיזית בגלות וכאשר הוא מסתפק במילוי המשימה הרוחנית כביכול ואינו מעוניין למלא את משימתו של עשו, החומרית כביכול. בקיצור נמרץ, בצורה ציורית, הייתי אומר שיעקב הוא ישראל כאשר בארץ הוא מחזיק בספרא וסייפא.

אני חוזר על חידושו של הבן איש חי שהזכרתי בשיעורים הקודמים: ישראל הוא יעקב עם משה ודוד. העם עם תורתו על אדמתו. התורה שמשה נותן לעם, צאצאי יעקב דרך השבטים, היא התורה שהעם צריך לקיים בארץ. אני מדגיש זאת משום שבמהלך הגלות התרגלו רבים לחשוב שאפשר לקיים את התורה בכל מקום בעולם. זה לא מה שאמר משה רבנו לעם לפני מותו: 'ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כפאשר צונו יהוה אלהי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה'^[28]. קיום התורה במלוא מובן המילה אפשרי אך ורק בארץ, ולא רק בגלל המצוות התלויות בארץ. רק בארץ מקבלת כל מצווה את מלוא תוקפה, מלוא מובנה. בחוץ לארץ היא בגדר של 'הצידי לך צינים'^[29], כדברי הספרי:

אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ הוו מצוינים במצוות, שכשתחזרו לא יהו עליכם חדשים. משל למלך שכעס על אשתו וטרפה בבית אביה, אמר לה: הוי מתקשטת בתכשיטיך שכשתחזרי לא יהו עליך חדשים. כך אמר הקב"ה לישראל: בני, היו מצוינים במצוות שכשתחזרו לא יהו עליכם חדשים. הוא שירמיהו אומר 'הצידי לך ציונים וגו'' אלה המצוות שישראל מצוינין בהם.

ספרי, פרשת עקב, מג יז

כאשר אנחנו חוזרים לארץ השאלה המרכזית הצריכה להעסיק אותנו בשלב הראשון היא האם אנחנו חוזרים לארץ כישראל או כיעקב. חזרה כיעקב היא למעשה החלפת גלות פיזית בגלות פיזית אחרת, גם אם מדובר בארץ ישראל, ורבים הם המתייחסים כך לגבי מה שעובר על אומתנו לאחר השואה. אמנם "גלות" זו נוחה יותר אבל היא עדיין גלות ולדידם היא אמורה להתמשך עד בוא משיח צדקנו. לא כך אנחנו תופסים את האירועים העוברים עלינו זה מאה שנה בערך. הם חלק מקיום ההבטחות שניתנו לנביאים. שיבת ציון ובניית הבית השלישי הן חלק מממוש מחשבת הבריאה, מתיקון העולם, מהגאולה. לכן מי שחוזר צריך לרצות לצאת מהגלות מכל הבחינות. אין זה אומר שכל הבעיות כבר באו על פתרונן. רחוק מזה וצריך לתקן כל בעיה. אולם המגמה

ברורה, והיא מגמה של גאולה ובתהליך זה יש שלבים שונים המתוארים בהלכות מלכים בסוף משנה תורה לרמב"ם [30]. זה מתחיל במשיח בן יוסף המקבץ את הגלויות של הבית השני ומסתיים בגילוי משיח בן דוד [31]. ההבדל בין שתי השיטות הללו אינו סמנטי בלבד, הוא מהותי ביותר ובעל השלכות מעשיות ברורות, כגון היחס למדינה, נקודת המבט על החברה הישראלית, העתיד של הגלויות ועוד. אם אשתמש בשפה הלכתית יותר הייתי אומר שהשאלה היא האם יש למדינה דין של מלכות ואם התשובה חיובית - וכך היא דעתי [32], מהן ההשלכות הלכתיות של קביעה זו בקשר להלכות הכלל, בקשר להלכות אמונות ודעות ועוד נושאים רבים [33]?

זו מהות הדיון בגמרא: האם אנחנו עדיין "יעקב", אפילו במקצת, כלומר בעלי זהות גלותית במהותה, או האם הצלחנו להיות כבר, ככלל, "ישראל", להיות בעלי זהות עברית מובהקת? מהמסופר בתורה לגבי יעקב עצמו עולה שבמהלך תקופה מסוימת, אנחנו עדיין קצת יעקב וכבר קצת ישראל, אבל לא לגמרי. זה מה שהגמרא אומרת בתחילת הסוגיה:

תניא, אמר להם בן זומא לחכמים: וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח? והלא כבר נאמר 'הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם'! אמרו לו: לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה אלא שתהא שעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל לו, כיוצא בו אתה אומר 'לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך' לא שיעקר יעקב ממקומו אלא ישראל עיקר ויעקב טפל לו.

ברכות יב ע"ב

נסביר את דברי בן זומא: הייתה קיימת מחלוקת הלכתית אם יש לומר את פרשת ציצית, הפרשה השלישית של קריאת שמע, בערב. מדוע? כי יש בה שני עניינים: הראשון, מצוות ציצית, והשני אזכור יציאת מצרים. אם מצוות ציצית לא נוהגת בלילה, כי הלילה לאו זמן ציצית הוא [34], אין מקום, לכאורה, לומר פרשה זו גם בערב. זהו הרקע למחלוקת ההלכתית. מתוך מחלוקת זו עולה שאלה אחרת והיא השאלה הנידונה בסוגיה עצמה: האם כאשר נגיע לימות המשיח, כלומר לתקופת הגאולה האחרונה, יש עוד מקום להזכיר אירועים שקדמו, מפאת גודל הגאולה האחרונה? זאת שאלתו של בן זומא: "וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח?". ההוכחה שלו היא מדברי הנביא עצמו האומר:

הִנֵּה יָמִים בָּאִים נֹאֵם יְהוָה וְהָקֵמְתִי לְדָוִד צִמְחָה צְדִיק וּמֶלֶךְ מֶלֶךְ וְהִשְׁכִּיל וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וְצִדְקָה בָּאָרֶץ.

בְּיָמָיו תִּשְׁעַע יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל יִשְׁכֹּן לְבֶטֶח וְזֶה שְׁמוֹ אֲשֶׁר יִקְרָאוּ יְהוָה צִדְקָנוּ.

לִכֵּן הִנֵּה יָמִים בָּאִים נֹאֵם יְהוָה וְלֹא יֹאמְרוּ עוֹד חַי יְהוָה אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם.

כִּי אִם חַי יְהוָה אֲשֶׁר הֶעֱלָה וְאֲשֶׁר הֵבִיא אֶת זֶרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צִפּוֹנָה וּמִכָּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדְחִיתִים שָׁם וַיָּשֻׁבוּ עַל אֲדָמָתָם.

ירמיהו כג, ה-ח

הנביא מתאר את אשר יתרחש במהלך הגאולה האחרונה והוא בעצמו קובע שמפאת גודל האירוע לא ימשיכו להזכיר את יציאת מצרים: "ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים". כדי להמחיש את עמדתו של בן זמא אני רגיל להזכיר את נוסח ההגדות שנהוג בחלק מהקיבוצים, אשר מתרכזים באירועים של תקופתנו - השואה, הקמת המדינה וכו' במקום הסיפור על יציאת מצרים עצמה. בלי לדעת - אולי, הם מקיימים את דברי הנביא ודברי בן זמא! חכמים אינם מקבלים את הבנתו את דברי הנביא משום שאי אפשר לבטל לגמרי את האירוע המכונן של עמנו. מבחינתנו, מבחינתנו כעם הכול מתחיל מיציאת מצרים, וגם בתקופת הגאולה האחרונה נזכיר זאת. כך רגילים להסביר את המחלוקת וזה נכון. אולם ברצוני להוסיף את הדברים הבאים: מדוע חכמים מביאים כהוכחה להבנתם את הפסוק 'לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך'? מה הוא מחדש לנו? תשובתי היא שלפי חכמים - וכך אנחנו פוסקים להלכה, תהיה תקופה שבה יהיו לנו שני שמות: יעקב וישראל. החידוש של חכמים הוא שכבר בתקופה זו צריך השם ישראל להיות עיקר והשם יעקב טפל ולקראת סוף תקופה זו נקבל שם חדש נוסף: ישורון.

ישורון

השם ישורון מופיע לראשונה בחומש דברים בפרשת האזינו, בפסוק 'וַיִּשְׁמֶן יִשְׂרָאֵל וַיִּבְעֹט שְׂמִנְתָּ עֲבִית כְּשִׁית וַיִּטֹּשׁ אֱלֹהֶיךָ עֲשָׂהוּ וַיִּנְבֵּל צֹר וַיִּשְׁעֲתוּ' [35] ואחר כך בפרשת 'וזאת הברכה': 'וַיְהִי בִּישְׂרָאֵל מֶלֶךְ בְּהִתְאַסֵּף רָאשֵׁי עַם יַחַד שְׂבָטֵי יִשְׂרָאֵל' [36]. קיימת מחלוקת אם השם ישורון קודם לשם ישראל או להפך, כלומר האם הסדר ההיסטורי יהיה יעקב-ישורון-ישראל או יעקב-ישראל-ישורון. המחלוקת נסובה סביב הבנת הנאמר בפסוק: 'וַיְהִי הָעֵקֶב לְמִישֹׁר' [37]. העקב הוא סמל ליעקב והמישור הוא סמל לישורון. לפי ההבנה המידית של הפסוק, בשלב הראשון צריך ליישר את העקב הזה וכשזה נעשה הופך יעקב לישראל, כלומר ישר אל. אולם אין זה סוף התהליך כי צריך להגיע לשלב נוסף הנקרא ישורון ובשלב הזה 'וַיְהִי בִּישְׂרָאֵל מֶלֶךְ', כלומר המלך של ישראל יהיה בפועל הקב"ה, כפי שהיה בתקופת דוד המלך. זה אפשרי אם בשלב הראשון של התהליך, ישראל כאומה, ככלל הוא מופת למוסריות. אז אפשר להמליך את הקב"ה כמלך באמת [38]. אולם הפסוק בשירת האזינו שציטטתי קודם לכן 'וַיִּשְׁמֶן יִשְׂרָאֵל וַיִּבְעֹט' מקשה על הבנה זו משום שהמילה וישמן אינה מילה חיובית כל כך. לכן יש האומרים שהסדר הוא הסדר הבא: יעקב, ישורון ואז ישראל. כך בדרך כלל מסבירים לפי תורת הסוד. בין כך ובין כך, מה שחשוב לנו להבין כעת הוא שיש שלבים בבניית זהותנו גם כיום. השלב הראשון קשור לעזיבת הגלות בכל המובנים, לא רק במובן הגאוגרפי, הפיזי אלא - אולי זה העיקר בדורנו, עזיבת המנטליות הגלותית הגורמת לנו להיות כפופים לגויים ולתרבותם, ובמיוחד לחשש "שמא יאמרו הגויים" [39]. לכן יש אפשרות של גלות אפילו בארץ ישראל. מתי? כאשר אנחנו מתכופפים לפני הגויים. צריך ליישר את עצמנו בשלב הזה. המקובלים אומרים שכל עוד אנחנו בשלב הזה, אנחנו תחת השפעת הבית דין הנקרא אלהיים. צריך א"ש אוכל"ה כדי להשתחרר מזה, כדי לכלות את זכויות אומות העולם [40]. צריך להגיע לשלב שבו השר של עשו, בכבודו ובעצמו, נותן לנו את שמנו האמתי ישראל בחזרה.

בתהליך הזה שמור מקום מרכזי לצעירי ישראל, לבנימין. בנימין מחזיק למעשה במפתח ההיסטורי. אם הוא הולך עם יוסף ונשאר עמו, ההיסטוריה פונה לכיוון מסוים. אם הוא הולך עם יהודה הכיוון משתנה לחלוטין. לכן מתעקש יוסף כל כך שבנימין ירד למצרים. ירידתו מהווה מבחינתו ההוכחה שהצדק עמו, ששיטתו היא הנכונה. בנימין קובע באיזה שלב של התהליך אנחנו נמצאים: האם אנחנו עדיין יעקב או כבר ישראל?

אוסף עוד נקודה: השם ישורון קשור לממד האוניברסלי של ישראל, בבחינת 'יְשׁוּרֹן' בְּדָךְ כָּל מְשִׁפָּחַת הָאֶדְמָה' [41]. התהליך שעלינו לעבור אפוא מורכב משלושה שלבים זהותיים: הראשון "יעקב" - זהות מוקטנת כי מושג הכלל אינו יכול לבוא לידי ביטוי בגלות, השני "ישראל" - הכלל כבר תופס את מקומו, החברה המופתית מתחילה להיבנות בארץ על בסיס הדרישה המוסרית של ריבוננו של עולם, השלישי "ישורון" - היציאה אל החוץ, הפנייה לאוניברסל האנושי הרואה שאפשר לייסד חברה אנושית על בסיס המוסר האלוהי, בבחינת 'כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדָבָר ה' מִירוּשָׁלַם' [42].

חז"ל הזהירו אותנו מפני משברים העלולים לאפיין את המעבר בין כל שלב ושלב, בבחינת 'וַיִּשְׁמַן יִשְׂרָאֵל וַיִּבְעֹט'. במהלך סוגיית הגמרא שהזכרתי לעיל, הם דורשים את הפסוק 'אֶל תִּזְכְּרוּ רֵאשִׁנוֹת וְקִדְמוֹנוֹת אֶל תִּתְּבֹנְנוּ' [43] מספר ישעיהו ואומרים:

'אל תזכרו ראשונות וקדמוניות אל תתבוננו' אל תזכרו ראשונות זה שעבוד מלכויות וקדמוניות אל תתבוננו זו יציאת מצרים, 'הנני עושה חדשה עתה תצמח'. תני רב יוסף: זו מלחמת גוג ומגוג. משל למה הדבר דומה? לאדם שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו והיה מספר והולך מעשה זאב, פגע בו ארי וניצל ממנו והיה מספר והולך מעשה ארי, פגע בו נחש וניצל ממנו שכח מעשה שניהם והיה מספר והולך מעשה נחש, אף כך ישראל צרות אחרונות משכחות את הראשונות.

מלשון הסוגיה אנחנו מבינים שיש שלוש תקופות מעבר: הראשונה בזמן יציאת מצרים, השנייה בזמן סיום הגלות - סוף עידן שעבוד מלכויות והשלישית הקשורה למלחמת גוג ומגוג. ובכל מעבר צרה משלו: הזאב, הארי והנחש. חז"ל רצו שנהיה מודעים לכך כדי שנוכל להכין את עצמנו למצבים האלה ולצמצם עד כמה שאפשר את הנזקים הצפויים מהמשברים האלה. הדרך לעשות זאת היא דרך הגדלת הזהות שלנו. אם נהיה מי שאנחנו אמורים להיות, נוכל להתמודד ולהתגבר. השאלה היא האם אנחנו מוכנים להיות מי שאנחנו באמת צריכים ויכולים להיות. זה האתגר העומד לפתחנו היום.